

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ, ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бищенко Т.І.

аспірантка,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ МОВИ ТІЛА НА ТЛІ КУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ ТІЛЕСНОСТІ

Сучасні літературознавчі дослідження все частіше вдаються до переосмислення сприйняття тілесності в художніх творах, на тлі сучасного зменшення табуїзованості тіла як такого, а також вирізнення його не лише як об'єкт тексту, чи предмет об'єктивації, а й як повноцінного суб'єкта нарації, що виконує сюжетотворчу чи оповідну функцію, створюючи додаткове смислове поле. До таких досліджень залучаються міждисциплінарні методики, що включають в себе лінгвістику, антропологію, соціологію, культурологію й, безпосередньо, теорію літератури.

Дискурс тілесності містить в собі певний ряд проблем, в тому числі й складність визначення культурної категорії «тілесності», та її повноти в усіх множинах картин світу. Як влучно підкреслює в своїй статті О. Башкирова [1], в європейській постструктуралістській науковій думці тілесність та її антропологічне вирізнення виступало як своєрідний відгук на протиставлення душі й тіла, а також як наслідок сексуалізації свідомості людини. Серед науковців, що займалися цим питанням можна виокремити: Ж. Дельоза, Р. Барта, Ю. Крістеву та М. Фуко. На соціокультурні виміри проявів тілесності звернули увагу такі дослідники як І. Биховська, І. Кон, В. Подорога та інші. Вітчизняні дослідниці (Т. Гундорова, А. Агеєва, О. Забужко, Н. Зборовська) розглядають тіло та тілесність крізь призму модусів та архетипних уявлень про тіло, що формують ментальну свідомість.

Окрім цього, до переліку підходів дослідження тіла активно долучається й невербальна комунікація, щоправда переважно у світовій науці, де детально розглядаються аспекти від ролі жестів в

комунікації традиційних архаїчних суспільств до детального аналізу невербальних засобів мовлення за допомогою паралінгвістики [4]. Вагомим також є визначення важливості тілесних практик і тілесності в ритуальності та сакральних церемоніях, що слугують засобом фіксації та передачі соціальної пам'яті в культурних групах певних народів або етнічних груп [7]. Завдяки цьому тіло постає одночасно медіумом, засобом збереження пам'яті та наратором, що передає інформацію.

Доцільним буде розведення понять «тіло» та «тілесність», оскільки «тіло», передовсім, фізичний об'єкт, а «тілесність» – це культурне вираження індивідуально-психологічної та смислової складової людської істоти [8]. Завдяки цьому науковці мають можливість розглядати множинність тілесних практик та поглядів на тіло в різних культурах, оцінюючи його через засоби культурології, семіотики тощо. Зокрема, у літературознавстві, це сприймається як виражальний засіб художнього мовлення. Промовистим прикладом для такого розмежування буде роман Люко Дашвар «На запах м'яса». Як зазначає Т. Белімова [3, с. 41-42], авторка використовує цілий ряд художніх категорій, експлуатуючи масмедійний дискурс, створюючи фабулу довкола тіла, змішуючи еротичні мотиви, з гострими колізіями та соціальною проблематикою. Сюжетно твір будується з кількох паралельних оповідей, які зв'язує між собою «тіло», формуючи правильну експозицію та хронотоп в середині роману. Одним з основних конфліктів стає дисонанс тілесності, протиставлення фізичної хвороби отілесненій внутрішній піднесеності, виділення одухотвореного тілесного «Я» від біологічного організму.

Доповнює подібне розподілення тілесності на виміри біологічного тіла, внутрішньої та зовнішньої тілесності твір «Німфи болю» Б. Коломійчука, що аналізує О. Деркачова [5]. Дослідниця розглядає особливість девіантної тілесності, себто мазохістських та садистських проявів тілесності й, разом з нею, сексуальність. Агресія та садизм чітко асоціюються і прирівнюються до чоловічої маскулітності, а їхня біологічно здорова тілесність виражається через постійну готовність до статевого акту. Слабкість і мазохізм повністю притаманний жіночій тілесності, як і об'єктивована краса чи живого,

чи мертвого тіла. Ця бінарна опозиція між чоловіком і жінкою виражається навіть на лексичному рівні, а не лише на рівні художніх засобів, через притаманну лексику, манеру та стиль говоріння, побудови мовлення.

Не менш цікавим стає концентрація на повній тілесній об'єктивації в роботі С. Жижека «Метастази насолоди» [6], де він розглядає такі явища як куртуазна любов та її лібідінальна структура, що ґрунтується виключно на тілесних практиках, владі тіла та мазохістських стосунках. Окрім цього, на прикладі робіт Д. Лінча він наводить депресивну деструкцію біологічного тіла, його знецінення за допомогою символічного ряду, як от втрата шкіри чи ж бо повне розмиття кордонів між внутрішнім та зовнішнім тілом, завдяки проникненню тощо.

Повертаючись до переосмислення тіла в текстах слід згадати статтю Р. Біляшевича «Жіночий досвід тіла як виражальний засіб мови Біблії» [2], де наголошується на перегляді мотивів тілесності в сакральному тексті, в якій жіноча природа сприймається виключно як глибоко плотська, інтелектуально неповноцінна та як провинниця гріхопадіння. Сюди входять приписи про ритуальну чистоту, описи краси або небезпеки жіночого тіла, та символізм жіночого тілесного досвіду. Що, однак, не відображає не лише бінарної опозиції, а й усієї повноти образу жінки в тексті. Резюмуючи, Р. Біляшевич говорить, що жіноча тілесність слугує для передачі широкого спектру станів і почуттів людини: незахищеність, вразливість, відчай, умиротворення. Причому їй характерні такі риси як милість, милосердя, ніжна турбота (що наслідує образ турботи Бога на порівняльному рівні). Саме осмислення усіх виражальних особливостей тілесності, в даному випадку жіночої, художніх та мовних рис дає можливість до розкриття і сприйняття ще й інших граней природи самого Бога, де він виступає не лише грізним суддею та творцем, бо він може бути однаково ніжним, турботливим в мірі, що перевищує турботу матері [2].

На підсумок, ми можемо говорити про багаторівневу семантичну структуру тіла і тілесності, що існує як в лексичному полі, так і в культурологічному. Чітке розмежування цих понять, а також їх міждисциплінарне дослідження є критично важливим як для

розуміння і глибокого аналізу сучасних медійних творів – художніх текстів, фільмів (аналіз С. Жижеком робіт Д. Лінча [6]) та театральних вистав, так і для кращого переосмислення вже існуючих гендерно-типізованих стереотипних образів, що зазнають активних змін в сучасному суспільстві, про що нам промовисто говорить стаття Р. Біляшевича [2]. Для цього можна застосовувати широкий спектр практичних методів, доступних нам завдяки лінгвістиці, соціології, культурології чи теорії літератури, поглиблюючи вже існуючий дискурс, доповнюючи його, чи розширюючи, за допомогою нового смислового поля, що може створюватися й на основі множинних мовних та культурних картин світу.

Список використаних джерел:

1. Башкирова О. Художня репрезентація феміної і маскуліної тілесності в сучасній українській романістиці / О. Башкирова // Філологічний дискурс. – 2018. – Вип. 7. – С. 21-32.
2. Біляшевич, Р. Жіночий досвід тіла як виражальний засіб мови Біблії [Текст] / Р. Біляшевич // *Studia Methodologica*. – 2008. – Вип. 25 : Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність. – С. 287-292.
3. Белімова Т. Тіло як вихідний код і сюжетотворчий елемент у сучасній українській прозі / Т. Белімова // *Сучасні літературознавчі студії*. – 2015. – Вип. 12. – С. 40-50.
4. Бріцина О. Нотатки про «мову тіла» та «мистецтво слова»: жест в традиційній комунікації / Бріцина О. // *Тіло в текстах культур: матеріали конференції*. – 2003. – С. 108-121.
5. Деркачова О. Реактуалізація девіантної тілесності як спроба повернення до традиційного гендеру у ретро-детективі Б. Коломійчука «Німфи болю» / О. Деркачова // *Сучасні літературознавчі студії*. – 2015. – Вип. 12. – С. 176-186.
6. Жижек С. Метастази насолоди = *The metastases of enjoyment: шість нарисів про жінку й причинність* / пер. О. Мокровольського. – Київ: Альтернативи, 2000. – 186 с.
7. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / пер. з англ. С. Шліпченко. – Київ: Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
8. Цветус-Сальхова Т. Дистинкція понять «тело» и «телесность» в культурологических исследованиях / Т. Цветус-Сальхова // *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств*. – 2010. – № 13. – С. 10–16.